

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА “ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ”
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ “УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПЕДАГОГІВ
І ПСИХОЛОГІВ ПОЧАТКОВОЇ, ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ”

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

ACTUAL PROBLEMS OF THE PSYCHOLOGY OF PERSONALITY DEVELOPMENT

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

12–15 травня 2023 року

Київ

Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова

2023

УДК 159.923:005.745
А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 7 від 31.05.2023 р.)*

За загальною редакцією професора Тараса ОЛЕФІРЕНКА

Редакційна колегія:

- С. Д. Максименко* – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Т. С. Яценко – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор;
Н. В. Дем'яненко – доктор педагогічних наук, професор;
Р. А. Калениченко – кандидат психологічних наук, доцент;
Л. Л. Макаренко – доктор педагогічних наук, професор;
О. В. Матвієнко – доктор педагогічних наук, професор;
О. Я. Митник – доктор педагогічних наук, професор;
Т. О. Олефіренко – кандидат педагогічних наук, професор;
Л. В. Савенкова – кандидат педагогічних наук, доцент;
О. Д. Сафін – доктор психологічних наук, професор;
Г. В. Семеренко – кандидат філологічних наук, професор;
Г. Г. Цветкова – доктор педагогічних наук, професор.

А 43   **Актуальні проблеми психології розвитку особистості :**
матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12-15 травня
2023 року). – Київ : Український державний університет імені
Михайла Драгоманова, 2023. – 133 с. [Електронне видання]

ISBN 978-966-931-282-2

У матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми психології розвитку особистості” презентовано: вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку особистості в онтогенезі, зокрема, забезпечення її успіху у соціумі, в контексті європейського вибору України; психолого-педагогічні та методичні проблеми забезпечення психічного здоров'я дитини у закладах освіти в умовах війни; психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки вчителя та психолога в умовах дистанційної освіти; психологічні засоби надання допомоги особистості, яка зазнала психічних розладів у наслідок травматичних подій.

Матеріали збірника можуть бути використані науковцями, практиками, здобувачами вищої освіти в галузі психології, педагогіки та дотичних до них наук.

УДК 159.923:005.745

<https://doi.org/10.31392/UDU-MKPF-p2023>

ISBN 978-966-931-282-2

© Автори матеріалів, 2023

© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023

Яценко Т. С.
 дійсний член НАПН України,
 доктор психологічних наук, професор,
 заслужений працівник народної освіти України,
 Український державний університет
 імені Михайла Драгоманова

ДИНАМІКА ТА СЕМАНТИКА ЦІЛІСНОСТІ ПСИХІКИ

Асиметричність функціонування сфер свідомого та несвідомого, в цілісності психіки, стимулює наш інтерес до пізнання її природи. Важливо володіти науковими знаннями про функціональні особливості феномену психіки, як і про специфічність взаємозв'язків несвідомого із свідомим. *Академічна психологія* не забуває згадувати факт існування “несвідомого”, але лише номінально і здебільшого *співвідносно з цариною психіатрії або ж клінічною психологією*, неначе у психіці людини, що знаходиться у межах здоров'я, відсутнє несвідоме. Це вочевидь і зумовило той факт, що академічні психологи – не торкаються несвідомого в його провідних характеристиках. *Найважливішою серед яких є структурно-функціональна невід'ємність двох сфер психіки: “свідоме / несвідоме”, за наявності їх функціональної асиметричності.*

Метод “Активного соціально-психологічного пізнання” (далі АСПП) спирається на візуалізацію, учасником занять, власної психіки. Малюнок самопрезентація особи звертає увагу специфікою підібраних сюжетів зображень, котрі часто *виходять за рамки законів земного світу*. Останні охоплюють не лише *едіпальний*, але й *доедіпальний періоди розвитку* людства, в якому ігнорувався “принцип реальності”. Наше відкриття пов'язане із значущістю введеної нами у науковий обіг підструктури “Зверх-Воно”.

Рис. 1. «Сумна реальність», «Моя мрія»

Термін “Зверх-Воно” вперше був використаний французьким психоаналітиком Ш. Од'є [1]. У своїй статті “Зверх-Я” він висловив припущення про існування у психіці сучасної людини *доедіпової, позасвідомої моральності*, яка не відповідає “принципу реальності”. Важливо розуміти, що позасвідомо і позакультурна “моральність” первісних людей передуює “принципу реальності”, котрий набув дієвості у науковому обігу. З. Фрейд першим кваліфікував його суперечливість “принципу задоволення”. Основою глибокого пізнання є (в даний час, при онлайн) психомалюнки, котрі виконуються спонтанно і до початку занять (по заданій, чи придуманій особисто респондентом тематиці).

Для ясності подаємо психомалюнок студентки психологічного факультету на визначену нею тематику: “Сумна реальність”, “Моя мрія”. Малюнок 1 настільки є семантично-ілюстративним та виразним, що дає змогу констатувати наявну несвободу пташеняти (символізує протагоніста), що вочевидь задано батьками: “ланцюг”, архетипно символізує пуповину, котра засвідчує залежність від батьків. Кров на прикутій ніжці

підкреслює високу ступінь прагнення “до волі”, як і силу страждань. Малюнок справа вказує на мрію про жіночу красу та прагнення до досконалості, до свободи. Важливо те, що на рис. 1 задіяним є небо для здійснення бажань (мрій).

Уже цей окремих психомалюнок ілюструє дієвість підструктури “Зверх-Воно”, котра зберігає нейтральність до “принципу реальності”. Переконаємось також в істинності позиції Ш. Од’є, а саме: “психіці сучасної людини притаманні доісторичні, доєдипальні, доморальні, вірніше, псевдоморальні чинники, що задають потенціал активності” [1, с. 504].

Психомалюнки учасників груп АСПП на психологічну тематику торкаються різних аспектів самовираження людини, що незмінно засвідчує тенденцію *відступу від реальності* шляхом передачі психологічних змістів через образи в небесному просторі (як то ілюструє рис. 1). Врахування вказаного доісторичного періоду становлення людства оновлює та розширює погляд на категорію “психічне”, яке існувало та специфічно формувалось ще до виникнення “комплексу Едіпа”. Останнє є важливим моментом у розумінні впливу на психіку доісторичної епохи становлення людства, що передувало формуванню соціальних заборон, зокрема, “табу на інцест”.

Відкриття 3. Фрейдом провідної ролі означеного ним комплексу відбулося на контингенті невротиків. Водночас він стверджував, що *“проблема розробки психоаналізу психіки здорових людей, це чекає свого розв’язання”*. Психодинамічний підхід, який ми розвиваємо з 80-х років є одним із можливих рішень вищевказаної проблеми. Ми звернули увагу на довиховавчий, доєдипальний, догенітальний, досоціальний період розвитку людства, що синтезується у категорії “Зверх-Воно”. Відкриття “Зверх-Воно”, як підструктури створеної нами “Моделі” засвідчує **неперервність життя** завдяки нерозривності ланцюга архаїчного спадку, в його синтезі із психікою сучасної людини [5].

Орієнтованість академічної психології лише на “свідоме” нагадує прокомуністичний режим в його прагненні причісування поведінки людей “під одну гребінку”. Проблема нівелювання індивідуалізації суб’єкта вирішувалась через усталеність положень “морального кодексу будівника комунізму”. Прокомуністичний режим, який високо підіймав “ідею людини” як *“господаря усього на землі”*, тримався на засадах створення *ілюзії* формування у людей самовідчуття “Зверх-людини”, що зберігається дотепер у значної частини людей, *що невиправдано каталізує ініціативу підкорення собі інших*.

З огляду на теперішню війну, від якої страждають мільйони людей (через “уявну Велич” однієї особи), стає зрозумілою деструктивність вказаної вище позиції, як і її невідповідність істинній сутності речей. Природа психічного, згідно розробленої нами психодинамічної теорії (та відповідної методології) структурно відображена у “Моделі внутрішньої динаміки психіки” (далі “Модель”, рис. 2). Стрілки позначені пунктирною та суцільною лініями, що відтіняє відмінності в енергетичному їх потенціалі. На “Моделі внутрішньої динаміки психіки” передусім важливими є стрілки 2 і 5. Стрілка 2 – окреслює прагнення людини до соціального ідеалу, до сили. Стрілка 5 – позначає архаїчний потенціал енергії (“Зверх-Воно”).

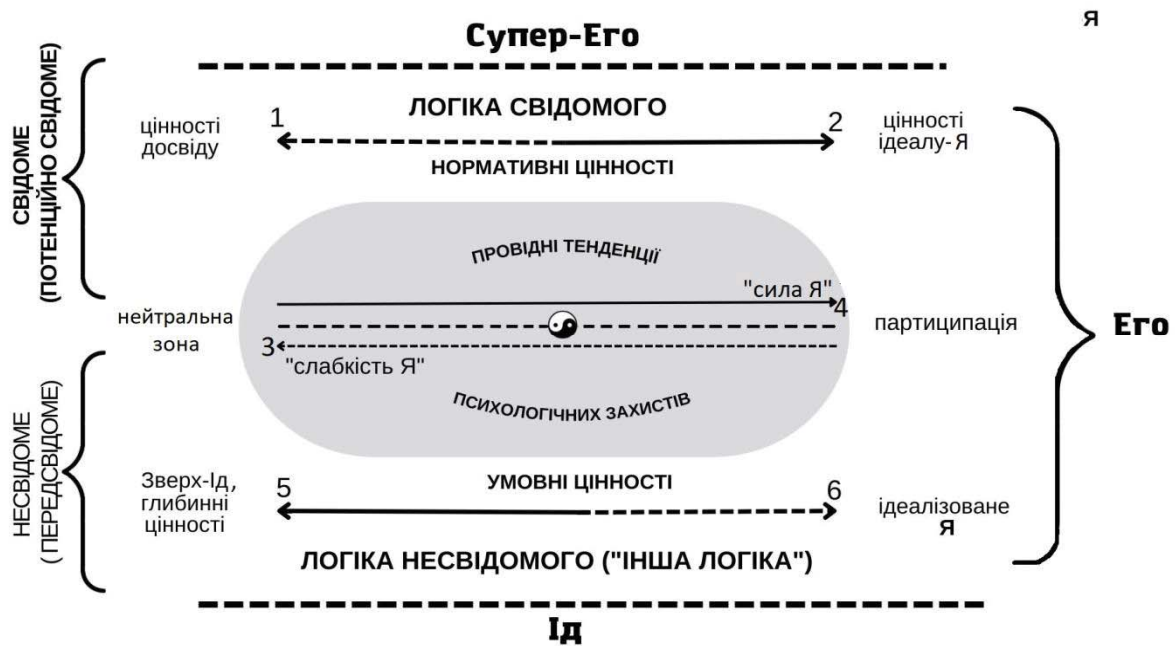

Рис. 2. «Модель внутрішньої динаміки психіки»

Підструктура «Зверх-Воно» вводиться нами в науковий обіг вперше як така, що задана доісторичним, доедіпальним періодом розвитку людства [7]. Саме введена нами підструктура психіки («Зверх-Воно») дає змогу пояснити певні методологічні аспекти психодинамічної теорії, які дозволяють зрозуміти сутність функціонування групи АСПП. Зокрема в центрі нашої уваги знаходиться відступи від реальності, найчастіше, з використанням небесного простору. Введення у «Модель внутрішньої динаміки психіки» категорії «Зверх-Воно» довершує структуру психіки.

Архаїчний спадок багаторічно асимілювався з розвитком психіки в період соціалізації людства, супутнім якому було «табу на інцест», що спричинило вивільнення енергії, на чому й акцентував увагу З. Фрейд. Іншими словами, блокування енергії введенням в регуляцію взаємин в соціумі «табу на інцест» каталізувало перспективи енергетичної переорієнтації та її спонсорування у розвиток суспільства, зокрема формування просоціальних рис у людини, що були задані дієвістю «табу на інцест». Останнє сприяло переорієнтуванню енергії у соціально прийнятні аспекти: культуру, мистецтво та науку, що каталізувало соціалізацію психіки людини.

Понад сорокарічна наша практика глибинної корекції дала нам змогу сформувати психодинамічну теорію, котра центрується на розумінні цілісності психіки у невід'ємності сфер «свідомого» і «несвідомого», незалежно від функціональної їх асиметричності. Організація діагностико-корекційного процесу в АСПП підкорена «принципу реальності», який каталізується груповими принципами, зокрема: безоцінність суджень, спонтанність поведінки в ситуації «тут і зараз», опосередкованість самопрезентації (та інші). З огляду на провідну роль «принципу реальності» у процесі функціонування АСПП маємо змогу швидко вирізнити поведінку тих учасників групової взаємодії, які об'єктивують «відступи від реальності». Вказане є важливою складовою діагностико-корекційної системи АСПП, яка ґрунтується на безоцінних судженнях як і на спонтанності поведінки. Ігнорування особою «принципу реальності» дає натяк на дієвість (активність) підструктури «Зверх-Воно», що, як правило, здійснюється примасковано певною раціоналізацією.

За останній рік наукових пошуків ми внесли в “Модель внутрішньої динаміки психіки” важливі уточнення, а саме: назва стрілки 4 – “*імпліцитний порядок*” (невидимий) – змінено нами на “*партиципацію*”. Партиципація (співпричетність), у даному контексті є більш адекватним терміном, що пояснює наявність у людини “сліпої навички руки” (термін введено Л. Леві-Брюлем [2]), котра у людини проявляється у здатності до упорядкування. Використання учасниками АСПП малюнкових самопрезентантів відбувається на тлі спадково заданої партиципації, котра відзначається бездоганим умінням до упорядкування. Є усі емпіричні підстави ствердити, що феномен партиципації – це спадково-архаїчна якість психіки.

Термін “партиципація” контекстно доводить наявність вродженого вміння людини *передавати інформацію через співпричетність символів* у психомалюнку, як і “*здатність руки до впорядкування*” самопрезентантів, що сприяє почерговості їх аналітичного розгляду в системі “Психолог ↔ Респондент”. Рука людини самоплинно здатна до спонтанного упорядкування психомалюнків, котрі самостійно підбираються із відомих художніх творів (або малюються), що здійснюється учасниками АСПП до початку сеансу. Результативність вказаного “дійства” (упорядкування візуалізованих самопрезентантів), засвідчена нашою багаторічною практикою, яка підтверджує факт взаємозв’язків між обраними суб’єктом малюнками (так вибирала “рука”), і його можливостями до упорядкування, що засвідчує дієвість партиципації. Йдеться про психоаналіз (в системі “П. ↔ Р.”) за якого об’єктивування малюнків спирається на співзвучність семантики одного з наступним малюнком. Важливо зауважити, що за таких умов ведучий АСПП повинен відзначатись професіоналізмом у постановці запитань. Вказана “здатність руки” людини *до упорядкування* ґрунтується на партиципаційно-латентній її прогностичності, котра подарована людству природою архаїчного успадкування, що і підтверджено дослідженнями Л. Леві-Брюля [2]. Вказане дало нам змогу констатувати важливість архаїчних передумов розвитку людства, що невидимо подарували йому здатність до **передзнань**, на що ми і спираємось покладаючись на самостійний підбір учасниками АСПП малюнкових презентантів та їх упорядкування. **Передзнання**, що є характерним для пралогічного мислення людини (яким володіє і сучасна людина), взаємопов’язане з феноменом *партиципації* [6]. В полі пізнавальної уваги в АСПП перебувають відступи від реальності, котрі неконтрольовані людиною, як семантично, так і енергетично. Останнє є зрозумілим, з огляду на те, що підструктура “Зверх-Воно” знаходиться у взаємозв’язках з “Ідеалізованим Я” (див. лінійну єдність стрілок 5 і 6). Сказане загострює увагу до вивчення та вирішення проблеми адекватного пізнання людиною психіки у її свідомих та несвідомих виявах, котрі засвідчують синтез процесів візуалізації (див. праці [3; 4]).

Представлені результати діагностико-корекційного дослідження вказують на факт того, що зовнішні об’єкти (предмети, психомалюнки) мимовільно привласнюються учасниками АСПП, завдяки дієвості механізмів проєкції в єдності з ідентифікацією. Психомалюнки каталізують індивідуалізоване наповнення їх змістом, що слугує надійною платформою для пізнання неусвідомлюваних особою аспектів психіки.

Якщо порівняти психомалюнки із сновидіннями, то перші мають перевагу у можливостях їхнього діалогічного аналізу у взаємодії “П ↔ Р”¹. За умов “малюнкової самопрезентації” стимулом психоаналітичної процедури в АСПП є професіоналізм постановки запитань психологом респонденту.

---

¹ Можливість діалогу пояснюється вільним вибором суб’єктом малюнкового презентанта за участі свідомого, що відсутнє у сновидіннях, які з’являються у сні поза свідомим вибором.

Важливо зауважити, що метод АСПП першопочатково (і дотепер) є зорієнтованим на психічно здорових людей, які не випадають із соціальної канви самореалізації (навчаються чи працюють).

Водночас психоаналітична теорія як і відповідна практика ґрунтуються на вертикалі структури психіки за З. Фрейдом (Я; Зверх-Я; Воно). Психодинамічна теорія з огляду на вказане лише рахується з “вертикаллю” структури психіки. Водночас важливо враховувати, що окрім антагонізму взаємозалежностей на які вказував заснованих психоаналізу З. Фрейд є ще *динаміка взаємозв’язків “по горизонталі”*. “Модель” не може обмежитись статичністю структури, тому представлені складові “Моделі”, які відображають внутрішню динаміку психіки, як по “вертикалі”, так і по “горизонталі” (див. рис. 2).

Фрейдівська “вертикаль” доповнена нами “горизонтальними” взаємозалежностями, які засвідчують виражену силу архаїзмів. Стрілки горизонталей є відносними, вони вказують на певну заданість динамічних потоків енергій “до минулого” чи “до майбутнього”, при збереженні здатності до їх синтезу та взаємообміну.

Коротко зупинимось на аналізі горизонталі і вертикалі як складових “Моделі”: а) лінійні взаємозалежності виражає “горизонталь” в притаманній їй конфліктогенності тенденцій. “Вертикаль” же відзначається антагонізмом структурних взаємозв’язків (між “Супер-Его” та “Ід”). Функціональні розбіжності на “Моделі”, по горизонталі, відзначаються антиномією (різноспрямованістю та водночас невід’ємністю). “Модель” (рис. 2) відображує засвідчує можливості (як і необхідність) пізнання цілісної психіки в єдності (як і протистоянні) сфер свідомого й несвідомого, що проявляються в симетрії та асиметрії; ізоморфізмі та гомоморфізмі. Відкриття нами функціональної значущості категорії “Зверх-Воно” пролило світло на розуміння сутності та енергетичної потентності тенденцій психіки, котрі зумовлюють у людини *“відступи від реальності”*, як і протистояння *“принципу реальності”*. Важливо зауважити, що які б частини психіки ми не виділяли, чи виокремлено описували, – це не впливає на функціональну *цілісність психічного у симультанній єдності усіх підструктур*. Психіка функціонує як цілісна система. Змістове уточнення окремих підструктур “Моделі” не є повновагомим, поза синтезом взаємозв’язків між усіма підструктурами психіки. Вищесказане засвідчує вагомість нашого психодинамічного підходу до *використання психомалюнків у їх комплексі*. Лише повздовжній аналіз може вивести особу на розуміння подвійності асоціативних взаємозв’язків психіки, які будуть відображають “логіку свідомого” (котру суб’єкт об’єктивує) та “логіку несвідомого”, яку йому допомагає пізнати психолог. Суперечливість між ними і зумовлює втрату енергії особою. Вказане вище знаходиться в полі зору функціонування групи АСПП, з огляду на істотне значення для оптимізації психіки – розв’язання стабілізованих внутрішніх суперечностей суб’єкта (які складають сутність особистісної його проблеми).

Спільним для розмаїття форм вираження базальних захистів психіки є емотивна складова, яка і каталізує ініціативи респондента при підборі малюнків-презентантів. Наявність самопрезентації особи через використання малюнку є передумовою об’єктивності процесуальної діагностики у єдності з корекційним процесом в системі АСПП.

Констатація нами дієвості підструктури психіки “Зверх-Ід” каталізувала уточнення архаїчної сутності феноменів психіки, що зумовлюють *“відступи від реальності”*. Останні є взаємопов’язаними з підструктурою “Ідеалізованого Я”. Саме *принцип “відступів від реальності”* є спільними для обох підструктур: “Зверх-Ід” та “Ідеалізоване Я”. Стає зрозумілим, чому, почасти, “Ідеалізація Я” набуває для суб’єкта більшої

енергетично-змістової ваги, аніж само “Я”. Важливо констатувати факт спонсорування “Зверх-Воно” енергією “Ідеалізоване Я” (“Модель” стрілка 5 і 6, рис. 2). Вказані підструктури мають спільну єдність в *ігноруванні “принципу реальності”*. Останнє сприяє створенню ілюзії у сприйнятті респондентом ідеалізації “Я”, він сприймає це за реальність, у чому і є сила енергетичного впливу на психіку особи “Зверх-Воно”.

Недаремно окремим людям говорять “опустись на землю”. Проходження груп АСПП сприяє формуванню реалістичності у самосприйнятті, завдяки розвитку соціально-перцептивного інтелекту на об’єктивному, спостережуваному матеріалі та ще і в групі, де є перспектива знайомства із зовнішнім поглядом на ту, чи ту поведінку учасників АСПП. Відкорегованість психіки майбутніх психологів в групах АСПП, сприяє професійному їх становленню, як і розширенню умінь та навичок професійно співпрацювати з іншою людиною.

Список використаних джерел:

1. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис : пер. с фр. Н. С. Автономовой. М. : Высшая школа, 1996. 623 с.
2. Леві-Брюль Л. Первісне мислення. Психологія мислення. М. : МДУ, 1980. С. 130-140.
3. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. К. : Вища школа, 2004. 679 с.
4. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика. К. : Вища школа, 2006. 382 с.
5. Яценко Т. С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро, 2019. 283 с.
6. Яценко Т. С. Методологія глибинного пізнання: пралогічне і логічне мислення. Днепр : Інновація, 2021. 323 с. (рос. мовою)
7. Яценко Т. Пізнання психіки в її цілісності: теорія і практика. Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (24 лютого 2023 року) ; збірник тез / за заг. ред. докт. психол. наук, проф. Клочек Л. В., докт. психол. наук, проф. Гейко Є. В. Кропивницький : ЦДУ, 2023. С. 7–15.